

**I BÖLMƏ. TARİXİ AZƏRBAYCAN TORPAQLARI:
ETNO-SİYASİ, DEMOQRAFİK PROSESLƏR,
ƏRAZİ VƏ ƏHALİ MƏSƏLƏLƏRİ**

**AZƏRBAYCANLI MÜHACİRLƏRİN UKRAYNA TƏHSİLİNİN, ELMİNİN VƏ
DİASPORANIN İNKİŞAFINDA GÖSTƏRDİKLƏRİ FƏALİYYƏTLƏR**

FƏRHAD TURANLI

*Tarix elmlər doktoru, professor, "Kyivo-Mohilyanska Akademiyası" Milli
Universiteti, Azərbaycanlı və Ukraynalı Ziyalılar Assambleyasının sədri
ferhadturanlı@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0003-4637-7121; ResearcherID: AAA-1075-2020

<https://publons.com/researcher/2932689/ferhad-turanly>

Açar sözlər: *tarix, demoqrafiya, diaspora, təhsil, Ukrayna, Qarabağ, Azərbaycan*

Qeyd olunan mövzu ilə əlaqədar tədqiqatın vacibliyi ondan ibarətdir ki, mühacirətdə yaşayan azərbaycanlılar, millətlərin azadlıq hərəkatında, müstəqil dövlətlərin qurulmasında, yaşadıkları ölkələrin inkişafında fəal iştirak edərək doğma tarixi vətənlərini ləyaqətlə təmsil edirlər. Bu bağlamda Ukraynada yaşayan soydaşlarımız Avropada ilk diaspora quruculuğuna başlayan millətlərdəndir. Onların həm fərdi şəkildə, habelə ictimai təşkilatlar quraraq yaşadıkları ölkənin elm və təhsilinin, mədəniyyətinin, iqtisadiyyatın, dövlətçiliyinin inkişafında fəaliyyət göstərmələrini elmi araşdıraraq, cəmiyyətlərin nəzərinə çatdırılması, ali məktəblərin müvafiq dərəcə dərəcələri qurumlarında əks etdirilməsi mühüm məsələlərdəndir.

Azərbaycanlıların diaspora hərəkatının tarixini öyrənərkən XIX yüzildə ukraynalı ziyalıların da Azərbaycana iltica edərək fəaliyyət göstərmələri diqqəti cəlb etməkdədir. Bu şəxslər əsas etibarilə Çar Rusiyası əsarətinə qarşı doğma dili, mədəniyyəti, ölkənin müstəqilliyi uğrunda mübarizə edən "Kırilo-Mefodiy Cəmiyyəti" və "Taras Şevçenko Elmi Cəmiyyətləri" təsisçiləri və üzvləri idi. Bu şəxslərdən Mikola Qulakin, Oleksandr Navrotskiyın, Lev Lopatinskiyın və sairə insanların adlarını qeyd etmək gərəkdir. Onlar Azərbaycan dilini, qədim ədəbiyyatını və mədəniyyətini öyrənərək tədqiq edirdilər. Bu fikiri davam etdirərək demək lazımdır ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) dövründə Ukrayna universitetlərində bir sıra azərbaycanlılar təhsil alırdılar; onlar həm də elmi fəaliyyət göstərirdilər.

Sovet-kommunist rejimi tərəfindən olunan təzyiqlərə baxmayaraq iki ölkə arasında milli-mədəni, o cümlədən ədəbiyyat sahəsindəki münasibətlər XX əsrdə də davam etdirilməkdə idi. İşarə olunan məsələlərdən biri də 1918–1920-ci illərdə müstəqil AXC və Ukrayna Xalq Cümhuriyyəti (UXC) arasında diplomatik münasibətlərin qurulması nəticəsində bir sıra azərbaycanlı gənclərin Kiyev, Odessa və başqa şəhərlərin universitetlərində təhsil almaları, eyni zamanda göstərdikləri ictimai fəaliyyətləri diaspora hərəkatının güclənməsinə də səbəb olan amillərdəndir. Bu sıralamada diqqət olunan xüsuslardan biri də qədim və güclü dövlətçilik ənənələrinə, azadlıq uğrunda mübarizə etmək qabiliyyətinə

malik olan millətimizin 1918-ci ildə "Azərbaycan Cümhuriyyətinin İstiqlal Bəyannaməsi" ilə beynəlxalq aləmdə də tanınan müstəqil dövlət quraraq "Bir kərə qalxan bayraq, bir daha enməz" şüarı ilə tariximizin cümhuriyyət dövrünün başlanğıcını müəyyən etdiyinə nəzər yetirilməsidir. Vacib məsləhətdən biri də XX əsrdə ölkələrinin azadlığı uğrundakı fəaliyyətləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edən "Ukrayna Milliyyətçilər Təşkilatı" (Організація Українських Націоналістів — ОУН) və "Ukrayna Azadlıq Ordusu" (Українська Повстанська Армія — УПА) sıralarında xeyli sayda azərbaycanlılar hərbi xirmətdə olublar. Bu amili sübut edən çox sayda arxiv sənədləri və qəbiristanlıqlar, məzarüstü yazılar mövcuddur.

Onu da nəzərə almaq gərəkdir ki, mühacirətdə yaşayan cümhuriyyətçi dövlət və elm xadimlərinin həyatı və yaradıcılığı ilə əlaqədar mövzuların araşdırılması da milli maraq kəsb edən işlərdəndir. Bu mövzu ilə əlaqədar AXC hökumətində hüquq məsələləri ilə əlaqədar, asayişin mühafizəsinin təmin edilməsində, təhsilin təşkil olunmasında fəaliyyət göstərən, mühacirət həyatını Türkiyədə, Fransada, sonra isə Ukraynada yaşayaraq Lviv universitetində şərqşünaslıq məktəbinin qurucularından biri olan Məhəmməd Sadıq Ağabəyzadənin həyatı haqqında müəyyən tədqiqatlar apararaq, Ukraynanın Müasir Ensiklopediyasında, "Şərq Dünyası" dərgisində və sairə elmi nəşriyyatlarında əsərlər dərc edilib.

Mövzu ilə bağlı diqqəti cəlb edən və araşdırılması vacib olan hadisələrdən biri də azərbaycanlıların 1990–1991, 2004–2014-cü illərdə Ukraynanın milli-azadlıq hərəkatında iştirak etmələridir. Bu bağlamda indiki zamanda da Ukraynanın universitetlərində elmi-pedaqoji fəaliyyət gösdərən məşhur alim soydaşlarımızın xüsusi rolu vardır. Mövzu ilə əlaqədar məsələdən bəhs edərkən, xarici ölkələrin universitetlərində Azərbaycan tarixinin, dilinin, kimliyinin, mədəniyyətinin, Qarabağ mövzusunun dürüst və ətraflı öyrənilməsi, tədris olunması elmi təqiqatın və ictimai fəaliyyətin əsas mövzularından olduğu nəzərə alınaraq elmi və mətbuat konfransları təşkil olunur. Onu da qeyd etmək gərəkir ki, ukraynalı alimlər də sadaladığımız mövzularla əlaqədar tədqiqat işləri görməkdədirlər.

Müasir Azərbaycan dövləti cümhuriyyət fikriyatına əsaslanaraq "Bayrağımız – dövlətçiliyimizin və müstəqilliyimizin rəmzidir" şüarı ilə dünyada ən qüdrətli müstəqil ölkələrdən biri olaraq inkişaf etməkdədir; güclü Azərbaycan ordusu isə Konstitusiya və millətin iradəsinə əsaslanaraq "Dəmir yumruq" əməliyyatı nəticəsində ölkəmizin ərazi bütövlüyünü 44 günlük müharibədə bərpa etdərək, yeni bir dövrün başanğıcını müəyyən etdi. Bunu nəzərə alaraq xarici ölkələrin məktəb və unversitetlərində dərs proqramlarında "Azərbaycanlıların Vətən Müharibəsi və Şuşa Döyüşləri" mövzusunun yazdırılması və tədris edilməsinin təmin olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə işlərin görülməsi Ukraynada yaşayan ziyalı soydaşlarımızın mühim fəaliyyətlərindəndir.

ДІЯЛЬНІСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИХ ІМІГРАНТІВ В УКРАЇНІ: ОСВІТА, НАУКА ТА РОЗВИТОК ДІАСПОРИ

ФЕРГАД ТУРАНЛИ

доктор історичних наук, професор, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна;

голова «Асамблеї української та азербайджанської інтелігенції»

Ключові слова: *історія, демографія, діаспора, освіта, Україна, Крабах, Азербайджан*

Важливе значення теми нашого дослідження полягає в тому, що азербайджанці, які проживають в еміграції, беручи активну участь у визвольних рухах відповідних націй, будівництві незалежних держав свого перебування, розвитку їхніх поточних країн проживання, тим самим гідно представляють свою власну рідну історичну батьківщину Азербайджан. У цьому контексті співвітчизники з Азербайджану, котрі проживають в Україні, є одними з перших в Європі, що створювали діаспорські організації. Члени цих діаспор, шляхом згуртування в місцях свого проживання в громадські організації, займаються, індивідуально чи створюючи активні творчі групи чи колективи, культурно-просвітницькою, науковою, політичною та економічною діяльністю, зосібна у сфері державної розбудови. Наукове дослідження життя та діяльності таких громад і громадян в галузі розвитку державної громадськості та відображення цього в офіційних навчальних програмах, започатковуваних у вищих навчальних закладах, має неабияке важливе значення для ефективного поширення позитивного досвіду зазначеної діяльності членів азербайджанських громад і кращого сприяння досягнення ними самими нових успіхів у своїй діяльності.

Вивчаючи історію азербайджанського діаспорського руху в різних країнах в ХІХ ст., увагу привертає також діяльність українських інтелектуалів, що іммігрували до Азербайджану. Це були, головним чином, засновники та члени «Кирило-Мефодіївського братства» та заснованого 1892 року у Львові «Наукового товариства ім. Шевченка», зокрема Микола Гулак, Олександр Навроцький, Лев Лопатинський та інші, хто боровся проти поневолення України Царською Росією, відкрито виступаючи на захист своїх рідних мови та культури, а також за незалежність своєї країни. Та вони вивчали також і азербайджанські мову, культуру та класичну літературу.

Тут видається доречним зауважити, що в часи Азербайджанської Народної Республіки (АНР), проголошеної в 1918 році, в університетах України навчалось багато студентів з Азербайджану, яких залучали також і до здійснення наукових досліджень.

Незважаючи на тиск з боку совєцько-комуністичного режиму, національнокультурні взаємини, в тому числі й у галузі літератури, розвивалися також і в подальшому ХХ ст. Один з актуальних аспектів теми нашого зазначеного наукового дослідження у 1918–1920 роках між незалежними АНР і Українською Народною Республікою (УНР) були встановлені дипломатичні відносини. У результаті цього представники азербай-

джанської молоді навчалися в університетах Києва, Одеси та інших міст України і займалися громадською діяльністю, також брали участь у посиленні діаспорського руху.

Далі, на продовження теми порушеної нами проблеми, на увагу заслуговує ще один важливий історичний факт. Це проголошення у 1918 році азербайджанською нацією з давніми та сильними традиціями боротьби за свою свободу та державну незалежність, Азербайджанської Республіки під гаслом «Стяг, піднятий одного разу, не опуститься ніколи!», а також оприлюднення «Резолюції про суверенітет Азербайджанської Республіки», яку було визнано міжнародною спільнотою. Ця подія започаткувала республіканський період в історії існування та розвитку Азербайджана як держави. Важливо ще принагідно нагадати про важливість вивчення та дослідження відомостей про особливості проходження у свій час військової служби азербайджанцями в лавах «Організації Українських Націоналістів» (ОУН) та у складі «Української Повстанської Армії» (УПА). Факт такої діяльності азербайджанців на території колишньої України підтверджений цілою низкою офіційних архівних документів, а також підтверджені, зосібна епітафіями на українських цвинтарях.

Ще один цікавий та вартий уваги істориків-дослідників, як українських, так і, особливо, азербайджанських вивчення та систематизація інформації стосовно постатей видатних азербайджанців-республіканців, що проживали та займалися науково-просвітницькою діяльністю під час свого перебування за кордоном в еміграції. Зокрема, наприклад, з цього приводу треба відзначити, що професор Мугаммед Садик Агабекзаде, призначений в уряді АНР відповідальним за налагодження юридичної, просвітницької, наукової роботи та за організацію забезпечення громадського порядку, особисто мешкав певний час в Туреччині, потім у Франції, а згодом у місті Львові в Україні. У Львівському університеті М.С.Агабекзаде став співзасновником сходознавчої школи та викладав і цій школі декілька профільних дисциплін. Зазначимо, що в результаті проведеного дослідження стосовно історії життя та наукової і творчої діяльності названого азербайджанського науковця в «Енциклопедії сучасної України», «Східному Світі» та інших виданнях були вперше опубліковані його праці, ще невідому вченому світові до того часу.

Для здійснення серйозної дослідницької діяльності щодо вказаної вище теми нашої роботи немаловажне значення має також і студіювання активної участі азербайджанців у національно-визвольних рухах України упродовж 1990–1991, 2004–2014 років. Слід наголосити, що, між іншим, особливий інтерес являє собою і дослідження і сучасної поточної науково-педагогічної діяльності азербайджанців в українських університетах. Вивчення в університетах іноземних держав азербайджанської історії, мови, національної приналежності, культури, всебічне та об'єктивне дослідження карабаської проблеми та використання отримуваних результатів у навчальному процесі, громадська діяльність наших співвітчизників за кордоном є дуже актуальним питанням також. Власне з урахуванням зазначених аспектів організуються тематичні наукові та прес-конференції. Також важливо, що дослідженням названих питань займається і низка українських науковців.

Сучасна незалежна Азербайджанська Республіка, керуючись республіканською ідеологією під гаслом «Наш прапор — це символ нашої державності та незалежності», визнається на світовій арені однією з найсильніших суверенних країн світу та успішно крокує по шляху подальшого розвитку та покращення свого становища як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Потужне азербайджанське військо, згідно з вимогами Конституції країни та втілюючи в реалії волю свого народу, після боїв у військовій операції «Залізний кулак» упродовж 44-денної війни з Республікою Вірменія відновило територіальну цілісність нашої батьківщини, порушеною в свій час Вірменією, яка в цій війні зазнала нищівної поразки. Ця перемога започаткувала нову добу в історії розвитку Азербайджану. На цій підставі ми вважаємо дуже доцільним включити в програму з азербайджанознавства в школах і університетах, запроваджених в іноземних країнах, тему «Карабаська Вітчизняна війна азербайджанців та битва за визволення міста Шуша», а також додати цю тему в навчальну програму з курсу «Всесвітня історія». Це б дуже ще більше стимулювало подальшу активізацію різноманітної громадської діяльності інтелігенції наших азербайджанських співвітчизників, які зараз проживають та віддано працюють в Республіці Україна.

ACTIVITY OF THE AZERBAIJANIAN IMMIGRANTS IN UKRAINE: EDUCATION, SCIENCE AND DEVELOPMENT OF THE DIASPORA

FERHAD TURANLY

Doctor of Historical Sciences, professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Ukraine; Chairman of Ukrainian and Azerbaijani Intelligences

Keywords: *history, demography, diaspora, education, Ukraine, Karabakh, Azerbaijan*

The importance of our study is accounted for by the point that Azerbaijanians living in emigration, while participating actively in liberation movements in the respective countries of their dwelling, in the development of the countries they currently live, by that they honourably represent their own native historic Motherland Azerbaijan. In this relation the compatriots from Azerbaijan living in Ukraine are the first in Europe who set up diaspora organisations. Members of these diasporas, by uniting in the places of their location in public organisations, are engaged, individually or having set up active creative groups or teams, in cultural and educational, as well as in scientific or academic, and in economic activities, particularly in the sphere of the state building. Scientific studies of the life and activities of such social societies and individuals in the area of the development of the state-hood and inclusion of that in official course outlines introduced in universities, is a lot of importance for providing an effective distribution of the positive experience of the above said kinds of activities of Azerbaijanian groups and society members and for that of a better supporting those in reaching by the members of new attainments in their activities.

While studying the History of the Azerbaijanian Diaspora Movement in

different countries in the XIX century, one's attention is also drawn to the activity of Ukrainian intellectuals who emigrate to Azerbaijan. They were, mainly, founders and members of the Cyril & Methodius Brotherhood and "The Shevchenko Academic Society" that was founded in 1892 in Lviv, for example Mykola Hulak, Olexandr Navrotskyi and others who were fighting against enslaving Ukraine by the Tsarist Russia, by openly standing in favour of their native language and culture, as well as for the independence of their country. Though they studied as well the Azerbaijanian language, culture and classical literature.

We think it would be right now to underline that during the time of the Azerbaijanian Democratic Republic (ADR), that was officially declared in 1918, a lot of students from Azerbaijan studied in Ukraine, and they were often even involved in making academic studies.

Despite the pressure from the side of the Soviet-Communist Regime, the national and cultural relations were further developing in the sphere of literature during the 20th century too. An actual aspect of the topic of our academic study mentioned above is the point that during 1918–1920 diplomatic relations were set up between the independent the Azerbaijanian Democratic Republic (ADR) and the Ukrainian Democratic Republic (UDR). As a result representatives of Azerbaijanian young people started to study in universities of Kyiv, Odesa and other cities of Ukraine and be engaged in public activities and take part in enhancing the Diaspora movement.

Then, to continue the topic of the problem we have touched on, attention should be paid to one more important historic fact. It was the declaration in 1918 by the Azerbaijanian nation, that has old and tough traditions in fighting for its freedom and state independence The Azerbaijanian Republic under the motto "The Flag raised once will never come down again!", as well as the publication of "The Resolution on the Sovereignty of the Azerbaijanian Republic" which was then recognised by the international society. That event happened in the beginning of the Republic Period in the History of Azerbaijan as that honor of a state.

It is also worth to mention here about the large importance of studying available data referred to the specific having their military service in due time by Azerbaijanians in the ranks of "The Organisation of the Ukrainian Nationalists" (OUN) and within the "Ukrainian Insurgent Army" (UIA). The fact of that kind of activities on the territory of the former Ukraine is proved by a whole number of official archival documents, and that was also supported in particular by epitaphs at Ukrainian cemeteries.

One more interesting and worthy of attention of academic historians, both of Ukrainian, and, especially, of Azerbaijanian ones, is studying and systematisation of the information relating to personalities of famous Azerbaijanians-Republicans who were living and engaged in academic and educational activity when they were in emigration abroad. For instance, in this relation we should admit that Professor Mugammed Sadyk Agabekzade, who was appointed in the APR Government to be responsible for the organisation of the legal, educational, academic activities, as well as for the provision of the public order, personally lived for some time in Turkey, then in France, after that – in the city of Lviv in Ukraine. In Lviv University M.S. Agabekzade became a co-founder of a school of

oriental studies and taught in that school a few specialising subjects. We note that making a study about the life history and history of the academic and creative activities of the above said Azerbaijani scholar resulted in publication for the first time in the "Entsyklopediya suhasnoyi Ukrayiny" (An Encyclopedia of Modern Ukraine), "Skhidnyi Svit" (The Oriental World) and in other editions of his academic works that before were not known to the academic circles.

To carry out a more detailed study on our chosen theme quite a lot depends also on studying of the participation of Azerbaijanians in the national-liberation movements in Ukraine during 1990–1991 and 2004–2014. It should be noted that, in addition, there is a special role of studies of the up-to-date academic and pedagogical activities of Azerbaijanians at Ukrainian universities. Studying at universities of foreign states the Azerbaijani History, language, that national belonging, culture, an all-round and objective studying the Karabakh problem and application of the obtained outcomes and results in the teaching process, as well as the public activities of our compatriots abroad is a very important aspect too. In fact, thematic academic conferences and press-meeting are organised taking in account the said points. A group of Ukrainian scholars are engaged in studying these problems as well, which is especially important too.

The modern independent Azerbaijanian Republic, while bearing in mind the republican ideology under the motto "Our banner is the symbol of sovereignty and independence", enjoys recognition in the world as one of the most powerful sovereign world countries, and it successfully advances along the way of a further development and improvement of the situation in both its internal, and foreign policy. The strong Azerbaijanian Army, pursuing requirements of the national Constitution and making true the will of its people, after battles in the military operation "An Iron Fist that lasted for 44 days with the Republic of Armenia, re-stated the territorial integrity of our Motherland that had been violated in due time by Armenia which was completely defeated in this war. The victory initiated a new period in the history of the development of Azerbaijan. Standing on this position we consider it would be very reasonable to add the school and university curriculum of Azerbaijanian Studies practiced in foreign countries with the theme "The Karabakh Patriotic War of Azerbaijanians and their Fighting for the Liberation of the Town of Shusha", an also include this topic into the curriculum of the discipline "The World History". That would stimulate a further activation of versatile public activities of the intelligentsia of our Azerbaijanian compatriots that are nowadays living and devotedly work in the Republic of Ukraine.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Fərhad Turanlı. Azərbaycan Əcnəbi Məzunlarının Beynəlxalq Assosiasiyasının yaradılması təşəbbüsü təqdirəlayiqdir, 27.10.2018, Bakı, [http://yeniazerbaycan.com/SonXeber_e38754_az.html].
2. Fərhad Turanlı. Azərbaycan-Ukrayna münasibətləri dərin köklərə malikdir, 26.8.2010, Bakı [http://yeniazerbaycan.com/Axtarish_e6502_az.html]
3. Neimetzade, Eflatun, Prof. Dr. Ferhad Turanlı'nın yeni kitabı Ukrayna'da yayınlandı, Anadolu Gazetesi, Güncel, Türkiye, 23 Mart 2021, s. 6.
4. Turanlı Fərhad. Azərbaycan Diasporasının Ukrayna Təhsil və Elminin İnkişafında

- Göstərdikləri Fəaliyyətlər. Dünya Azərbaycanlıları: Tarix və Müasirlik. III Beynəlxalq Elmi Konfransın Xülasələri / World Azerbaijanis: History and Modernity International Scientific Conference, Abstracts. Bakı Dövlət Universiteti Tarix Fakültəsi, Bakı, "Turxan" NPB, 2018, S. 39–40, 128 səh.
5. Turanly Ferhad. Migration Processes at the Caucasus: the Reasons, Course of Events, and Outcomes. / Туранли Фергад. Міграційні процеси на Кавказі: причини, перебіг подій і наслідки / თურანლი ფერჰად. მიგრაციის პროცესები კავკასიაში: მიზეზები, მოვლენების მიმდინარეობა და შედეგები // საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმი თემაზე „მშვიდობიანი კავკასია“ // International Scientific Symposium "Peaceful Caucasus" / "Kafkasya'da Barış Arayışları" adlı uluslararası bilimsel sempozyumu, LEPL – Gori State Teaching University, 2021, pp. 56–67, 171 pp.
 6. Василюк О.Д. Туранли Фергад Гардашкан Оглу – тюрколог, історик, мовознавець / Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: бібліобіогр. слов. / уряд.: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк ; редкол.: Л.В. Матвеева (голов. ред.) [та ін.]. К.: Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011. С. 218–119. 260 с. (Vasyliuk O.D. Turanly Ferhad Gardashkan Oglu – a Turkology Scholar, Historian, Linguist / Oriental Studies and Bysantinology in Ukraine in names: biblogr. slov. / Compiled by Ye.H. Tsyhankova, Yu.M. Kochubey, O.D. Vasyliuk; Edit. Board: L.V. Matveyeva (Editor-in-Chief) [et al.]. Kyiv: A.Yu. Krymskyi Institute for Oriental Studies within NANU, 2011. pp. 218–119. 260 pp.).
 7. Калакура Я.С. Український сходознавець із азербайджанським корінням // Туранли Фергад: бібліографічний покажчик / уклад. Юлія Суховець. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. С. 9–12. 76 с.: іл. (Kalakura Ya.S. A Ukrainian orientalist of the Azerbaijanian ethnical origin // Turanly Ferhad: Bibliographic Index / Compiled by Yuliya Sukhovets. Kyiv: Publishing House Kyiv Mohyla Academy, 2020. pp. 9–12. 76 pp.: il).
 8. Кочубей Ю.М. Передмова // Туранли Фергад : бібліографічний покажчик / уклад. Юлія Суховець. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. С. 7–8. 76 с.: іл. (Kochubey Yu.M. Foreword // Turanly Ferhad: Bibliographic Index / Compiled by Yuliya Sukhovets. Kyiv: Publishing House Kyiv Mohyla Academy, 2020. pp. 9–12. 76 pp. : il).
 9. Полотнюк Я.Є. Мугаммед Садик-бей Агабек-заде. До 140-річчя від дня народження / Ярема Євгенович Полотнюк // Східний світ. №4. К.: Ін-т сходознавства імені А. Кримського НАН України, 2005. С. 97–98. (Polotniuk Ya.Ye. Mugammed Sadyk-bej Agabek-zade. To the 140th Birth Anniversary / Yarema Yevhenovych Polotniuk // Skhisnyi Svit. #4. Kyiv : A.Yu. Krymskyi Institute for Oriental Studies within NANU, 2005. pp. 97–98. 260 pp.)
 10. Полотнюк Я.Є. Сходознавство у Львівському університеті / Ярема Євгенович Полотнюк // Східний світ. № 2. К.: Ін-т сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України, 1993. С. 124–132. (Polotniuk Ya.Ye. Oriental studies at Lviv University / Yarema Yevhenovych Polotniuk // Skhidnyi Svit. # 2. Kyiv: A.Yu. Krymskyi Institute for Oriental Studies within NANU, 1993. pp. 124–132.)
 11. Тома Н.М. Вітальне слово // Туранли Фергад : бібліографічний покажчик / уклад. Юлія Суховець. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. С. 5–6. 76 с.: іл. (Toma N.M. Greetings // Turanly Ferhad : Bibliographic Index / Compiled by Yuliya Sukhovets. Kyiv: Publishing House Kyiv Mohyla Academy, 2020. pp. 5–6. 76 pp. : il).
 12. Туранли Ф.Г. Агабекзаде Меммед Садиг Оглу / Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ). Київ, 2001. Том 1 (А). С. 136. (Turanly F.G. Agabekzade Memmed Sadyk Oglu / "Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny" (ESU). Kyiv, 2001. Vol. 1 (A). p. 136.)
 13. Туранли Ф. Внесок азербайджанських інтелектуалів у розвиток культури та

науки України. Мугаммед Садик Агабекзаде (1865–1944) // Азербайджан й Україна на перехрестях історії та культури: наук. зб. / Упоряд.: доц., к.і.н. О.Р. Купчик, к.і.н. Л.В. Шпаковськи. Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя, 2017. С.116–122. 235 с. (Turanly F. Contribution of Azerbaijani intellectuals to the development of Ukraine's culture and science. Mehammed Sadyk Agabekzade (1865–1944) // Azerbaijan and Ukraine on the crossroads of history and culture: Academ.collection / Compiled by Prof. Assistant, History Cand. Sc. O.R. Kupchuk, History Cand. Sc. L.V. Shpakovsky. Nizhyn : Publishing House Mykola Hohol Nizhyn State University, 2017. pp.116–122. 235 pp.).

14. Туранли Ф. Внесок азербайджанської діаспори у розвиток української науки та культури / Кавказознавчі читання: збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару. Присвячується 100-річчю АДР та 100-річчю встановлення дипломатичних відносин між Азербайджанською Демократичною Республікою та Українською державою / Упоряд.: доц., к. і. н. О.Р. Купчик, к.і.н. Л.В. Шпаковськи. Орг.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет; співорг.: Інститут кавказознавства НАН Азербайджану. Ніжин: вид-во Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя, 2018. С. 139–147. (Turanly F. Contribution of Azerbaijani diaspora to the development of the Ukrainian science and culture / Readings in Caucasian Studies: a collection of proceedings of an international academic and practical workshop dedicated to the 100th Anniversary of the Azerbaijanian Democratic Republic and to the 100th Anniversary of establishing diplomatic relations between the Azerbaijanian Democratic Republic and Ukrainian State / Compiled by Prof. Assistant, History Cand. Sc. O.R. Kupchuk, History Cand. Sc. L.V. Shpakovsky. Nizhyn : Publishing House Mykola Hohol Nizhyn State University, 2018. pp.139–147. Organised by Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty for History; Co-organiser.: Institute for Caucasian Studies within the National Academy of Sciences of Azerbaijan. Nizhyn: Publishing House Mykola Hohol Nizhyn State University, 2018. pp.139–147.